

12. STOLETÍ VI (próza odborná)

4. Odborná próza

V souvislosti se vznikem univerzit a prohlubováním studia *septem artes liberales* také jinde, v klášterech či katedrálních školách, vzniká velké množství odborné literatury, která bude ještě více narůstat v následujících stoletích. Některé autory teologických (Petrus Abaelard, Jáchym z Fiore), filozofických (Bernardus Silvestris, rovněž Petrus Abaelard), přírodovědných (Petrus Alphonsi) a lékařských (Hildegarda z Bingen) textů jsme již zmiňovali v jiné souvislosti.

Adelard z Bathu (asi 1080-cca 1150)

Adelard se narodil v oblasti Bathu, poblíž Bristolu. Je to první významná postava učence-dobrodruha 12. stol., který cestuje široko daleko, aby našel nové texty a nové ideje. Studoval v Toursu, v Laonu, cestoval potom dál do Salerna a na Sicílii, odkud se plavil do Antiochie. Průběh jeho cest po Orientu není dobře doložen. Do Anglie se vrátil až kolem roku 1130. Asi v r. 1116 sepsal prozimetrickou skladbu *De eodem et diverso*, v níž naráží na své cesty po Jižní Itálii a po Sicílii. Je to spor mezi Filozofií a jejími sedmi služebnicemi, tj. sedmi svobodnými uměními (*artes liberales*), a Filokosmií – láskou ke smyslovému světu, a jejími pěti služkami – bohatstvím, mocí, ctí, slávou a libostí. I když zvítězí Filozofie, je zcela zjevný Adelardův zájem o světskou oblast a nedostatek náboženské orientace. V dialogu *Quaestiones naturales* mluví Adelard o arabštině, jejíž znalost si právě osvojil, a vytýká svému partnerovi v dialogu, svému synovci, že se příliš orientuje na západní vědění. V tomto prozaickém dialogu čteme také oslavu užívání lidského rozumu oproti svazující autoritě (proti názorům autorit stavěl Adelard vždy rozumovou úvahu – *ratio dux*). Týž partner vystupuje také v dialogu *De cura accipitrum*, což je jeden z prvních evropských traktátů o sokolnictví. Je postaven jako dialog mezi sokolníkem a jeho žákem.

Po svém návratu do Anglie pokračuje Adelard v sepisování vědeckých knih, překládá z arabštiny a vůbec pokračuje v aktivitách, které začal v jižní Itálii a na Blízkém Východě. Nejvýznamnějším produktem je jeho překlad Eukleidových *Elementů*, který tak byl poprvé přeložen do latiny úplně celý, dále překládal texty o věštění, o astrologii a o magii a napsal i vlastní traktát o astrolábu, věnovaný mladému Jindřichu II. Výrazně přispěl k šíření poznatků řeckých přírodních věd v arabském zpracování. Jeho spisy a překlady byly známé již ve 12.

století v řadě evropských škol. Ovlivnil i pozdější překladatele z arabštiny: Heřmana z Korutan, Roberta z Chesteru a Daniela z Morley.

Vilém z Conches, Guilelmus de Conchis (cca 1089-cca 1154)

filozof, kterého zajímaly především otázky přírodní filozofie a také přírodověda vůbec. Narodil se v Conches v Normandii, studoval v Chartres pod vedením legendárního učitele Bernarda z Chartres a s největší pravděpodobností pak na této katedrální škole vyučoval. Byl jeden z prvních mimo Jih Itálie, kdo studoval vědecká díla přeložená z arabštiny a kdo se dostal k některým pozdněantickým přírodovědným spisům (např. Senekovy *Quaestiones naturales*). Jeho spis *Philosophia mundi* (1125) je poměrně raným pokusem o syntézu – jsou zde probírána nejrůznější témata, vede se diskuse o Bohu, o světové duši a o duši elementů, o otázkách astronomie, meteorologie a fyziologie. Svoje znalosti v oblasti fyziologie a anatomie čerpal z překladů Constantina Africana, tj. z arabské literatury. Toto dílo později přepracoval v dialog, který nazval *Dragmaticon* (Kniha do hrsti), v němž některé své teze z mladší doby opustil, a dokonce je sám kritizuje, některé diskusní problémy prohloubil. Stejně jako Adelard trval Vilém na tom, že je třeba hledat pro všechny jevy přirozené vysvětlení rozumem, proto také tvrdil, že mnohé biblické pasáže (např. z Geneze) jsou vědecky nemožné a že je třeba vykládat je metaforicky. Tvrdil, že viditelný (empirický) svět, tzv. „elementata“, jsou složena z jednoduchých částíček, které teprve jsou skutečnými prvky, elementy, a uvnitř světové duše (*anima mundi*) rozlišoval přirozenou sílu (*vis naturalis*), která je vlastní hmotnému vesmíru, a transcendentní princip, který křesťané nazývají Duchem Svatým. Svět je podle něho v podstatě samostatný, řídí se a vyvíjí podle zákonů kauzality. Boží působení v něm je dost omezeno, Bůh dal popud ke vzniku světa tím, že zavedl elementy, ale tím jeho aktivity na světě skončily. Vše další vznikalo působením různých vlastností těchto základních elementů, tedy i živá příroda a člověk. Duši má ovšem člověk od Boha. Protože se svět vyvíjí zcela přirozeně podle přírodních zákonů, lze ho poznat rozumem. Některé svoje názory, proti kterým se postavil Vilém z Thierry, musel odvolat. Např. názor, že stvoření muže a ženy je v Bibli popsáno alegoricky a že bytosti různého pohlaví vznikly různým uspořádáním a složením původní látky.

V rámci svého učitelského působení zanechal řadu komentářů k dílům antických autorů – k Platonovu Timaiovi, k Macrobiovi, Martianu Capellovi a k Boethiovi. – Neví se bezpečně, je-li Vilém autorem vlivné etické kompilace *Moralium dogma philosophorum*, která byla ve středověku přeložena do několika národních jazyků.

Bernard z Clairvaux, Bernardus Claraevallensis (1090-1153)

pocházel z Burgundska, z aristokratické rodiny, která žila na zámku Fontaine u Dijonu. V 21 letech se spolu se svými sourozenci a se skupinou přátel (asi 30 mladých lidí) rozhodl vstoupit do cisterciáckého kláštera v Cîteaux. Brzy nato, 1115, Bernard s 12 dalšími mnichy založil klášter v Clairvaux – Clara Vallis. Zpočátku se setkávala nová fundace ze značnými obtížemi, Bernard mj. těžce onemocněl, a jeho nemoc byla ztížena podvýživou a askezí, pak však klášter vzkvétal a ještě za Bernardova života bylo založeno více než 60 dceřinných klášterů. Bernard se věnoval duchovnímu životu, správě svého kláštera, spisovatelské práci a mnohým církevně politickým aktivitám. Z nich nejznámější je dlouhodobá obrana papeže Innocence II. proti jeho rivalovi Anaklétovi II; založení templářského řádu pro boj ve svaté zemi (1128); Bernardův intelektuální boj, podněcený i jeho přítelem Vilémem ze St. Thierry, proti Abaelardovu dialektickému směru v teologii – jak známo, zdařilo se Bernardovi dosáhnout Abaelardova odsouzení koncilem v Sens v r. 1140; dále Bernardova kazatelská kampaň od r. 1146 pro druhou křuciátu v Itálii, v Německu a ve Francii. Mezi Bernardovými spisy najdeme velkou sbírku kázání a sbírku listů; jeden z těchto listů je adresován v souvislosti s agitací na křížovou výpravu českému králi Vladislavovi II. Jinak Bernard napsal celou řadu traktátů s mystickým a asketickým obsahem, např. *De diligendo Deo* – traktát z raného období (1126), *De baptismo*, *De conversione ad clericos*, *Sermones super Cantica Cantorum* (Bernard začal toto mysticko-exegetické dílo sepisovat roku 1135 a až do své smrti je nedokončil), *De laudibus novae militiae* (1128, formulace ideálů a zásad nově založeného templářského řádu), *De consideratione ad Eugenium papam* (pozdní dílo, věnované Bernardovu příteli a žáku, které uvažuje o úloze a zodpovědnosti papeže a kreslí obraz ideálního pontifikátu). Styl Bernardovy prózy vychází z biblické, liturgické a patristické tradice a patří k vrcholům středověké výmluvnosti a poetické dikce. Jeho dílo bylo dobře známé i u nás, Hus mu říká Bernášek mnich.

Hugo a Sancto Victore (1096-1141)

Hugo pocházel se Saska, žil však převážně ve Francii. První vzdělání získal v klášteře Hammersleben u Halberstadtu, pak studoval od roku 1115 na svatoviktorské škole, kde potom působil od roku 1125 jako učitel, od r. 1133 až do konce svého života stál potom v čele této školy. Díky jeho vynikající učitelské a spisovatelské činnosti se stala svatoviktorská škola jednou z nejvýznamnějších v Paříži.

Psal spisy filozofické, teologické a mystické, ale ne vždy je spolehlivě doloženo jeho autorství. Jeho nejznámějším spisem je *De eruditione didascalica* neboli *Didascalicon* o sedmi knihách – úvod do studia filozofie a teologie, uspořádaný podle septem artes liberales. Velice originálním způsobem člení vědy na teorii, praxi, mechaniku a logiku. Uznává zde význam poznatků antické vědy, ale posuzuje vše z teologického hlediska. Výchově noviců věnoval spis *De institutione novitiorum*. Traktát *De tribus diebus* se zabývá krásou stvoření a skrze ni ukazuje dobrotu a moudrost Stvořitele. Napsal také celou řadu spisů o křesťanském životě: *De amore sponsi ad sponsam* (O lásce ženicha k nevěstě), *De modo orandi* (O způsobu modlení), *De laude charitatis* (O chvále duchovní lásky) aj. O poznání světa hovoří ve spise *De vanitate mundi*. Dochovala se také jeho kázání a 15 dopisů významným osobnostem (mezi nimi např. Bernardu z Clairvaux). Zásadním dílem je *De sacramentis christianae fidei*, kde vyjadřuje názor, že svět, který vnímáme smysly i jeho dějiny je vlastně systémem znaků, které odkazují na onen svět a správným metodickým postupem může být onen svět dešifrován.

Jeho ústředním zájmem je exegeze Bible (napsal celou řadu komentářů), její správné pochopení považoval za zásadní věc při psaní dalších děl, tento názor zaznívá ve spise *De scripturis et scriptoribus sacris*. Hugo rozlišuje při výkladu Bible tři sféry: historie, alegorie a tropologie. Nejdříve se tedy při exegezi a interpretaci biblického textu musí čtenář zabývat historií, tj. musí znát vlastní (doslovný) smysl textu, musí tedy znát historii, o které text vypovídá. Je to stejné jako postavit základy domu. Samotný dům, který stavíme na základech potom představuje alegorii. Tropologie je morální (praktický) význam pro náš život, který ze čteného textu vyplývá. Tímto příkladem bychom se měli řídit. Cílem veškeré exegeze je především alegorie, tj. duchovní výklad. Historie je pouze jakousi úvodní branou ke správné alegorii. Jak malý význam přikládá doslovnému chápání biblického textu a jak důležitý je pro něho alegorický výklad, je vidět na jeho spisech *De arca Noe mystica* a *De arca Noe morali*. Nepodává zde souvislý výklad o potopě světa, ale zevrubně a barvitě popisuje archu a její vnitřní členění, využívá údaje o její podobě a rozměrech z Bible, přidává si však své vlastní názory na její vzhled tak, aby jimi mohl dokumentovat svůj alegorický výklad – ten je nejdůležitější částí traktátu. Pět pater v arše například představuje pět stádií lidského života. Svůj význam má i výška každého patra: 4 lokty (= 4 elementy), 5 loktů (= 5 smyslů), 6 loktů (= dokonalost smyslů), 7 loktů (= odpočinek sedmého dne), 8 loktů (= 8. den, den vzkříšení). Hugo tedy nepodává výklad biblického textu, ale spíše se snaží o předložení vlastního teologického systému, kterému přizpůsobuje obraz celé archy.

Petrus Lombardus, Pietro Lombardo (1105/10-1160)

Ital žijící ve Francii. Základní vzdělání získal v Boloni, potom studoval ve Francii, a to v Remeši a u sv. Viktora v Paříži. Kolem r. 1140 začal působit jako učitel při pařížské katedrále, 1159 se stal pařížským biskupem. Jeho největším dílem jsou *Libri quattuor Sententiarum* (Čtyři knihy sentencí), napsané někdy v letech 1150-52. Je to nejvýznamnější soubor v řadě sbírek „sentencí“ – sum starého typu, v nichž bývají systematicky sebrány citáty z autorit k různým teologickým a filozofickým problémům. Petr svými sentencemi (převážně z Augustina a jiných patristických autorů) dokázal podat systém celé křesťanské teologie. V první knize se Petr věnuje učení o Bohu, začínaje sv. Trojicí, ve 2. knize pak učení o Bohu Otci jako Stvořiteli, ve 3. knize je probrána christologie, ve 4. pak nauka o svátostech, o církvi a posléze eschatologie. *Sentence* se staly ve středověku nejrozšířenější učebnicí teologie, jejich výklady se psaly ještě v 16. stol.

Jan ze Salisbury, Iohannes Saresberiensis (cca 1115-1180)

byl anglosaského původu, sám píše ve svém „Metalogiku“, že po roce 1135 strávil 12 let ve francouzských školách, zejména v Paříži, kde poslouchal Abaelarda a po něm Gilberta z Poitiers, a pak v Chartres, kde mu Vilém z Conches zprostředkoval metody a myšlenky Bernarda z Chartres. Od roku 1147, kdy se Jan vrátil do Anglie, do r. 1170 byl vysokým úředníkem canterburských arcibiskupů Theobalda a Tomáše Becketa, z jejich pověření často pobýval na kontinentě v diplomatických službách (mj. u papežské kurie). Po zavraždění Tomáše Becketa (napsal o něm legendu) se odstěhoval na pevninu – od r. 1176 byl biskupem v Chartres, svou knihovnu pak odkázal katedrále v tomto městě.

V Janově postavě se setkává mnoho aspektů humanismu 12.století: rozsáhlá čtenářská zkušenost s klasickými autory, vzdělaný a zjemnělý duch, elegantní a duchaplná próza, a zejména jeho v podstatě ciceronské přesvědčení, že moudrost a výmluvnost musejí kráčet ruku v ruce. Jeho nejznámějším dílem je *Policraticus*, jež dokončil r. 1159, což je rozbor politické filozofie, který nese i rysy knížecího zrcadla – pojednává zde o etických problémech. Jedná se o filozofické dílo s moralizující tendencí, v němž je kritizována současná společnost, ovšem na velice vysoké úrovni. Hlavní důraz klade na pojem „aequitas“, přirozenou spravedlnost jako základ veškeré legislativy a veškeré státní a vládní moci, vládcové, kteří se jí vzdálili, jsou tyrany a je legitimní proti nim rebelovat, ba dokonce je zavraždit. Dílo se dochovalo ve 113 rukopisech. Vycházel v něm jednak z klasické tradice (velice často cituje Ovidia), jednak ze svých vlastních zkušeností. Toto dílo přitahovalo velkou pozornost humanistů. Polemický spis *Metalogicon* obsahuje obhajobu a analýzu

logiky a metafyziky. Dále zanechal traktát v ovidiovském elegickém distichu *Entheticus maior*, je to jakási historie filozofie prokládaná morální satirou, která má hodnotu spíš jako poučný spis než pro své básnické kvality. Zdůrazňuje zde důležitost triviálního vzdělání a znalosti antické filozofie (původně se věřilo, že je to jen úvod ke spisu *Metalogicon*, ale dnes se soudí, že je to samostatné dílo).

Richard a Sancto Victore (cca 1123-1173)

byl filozof a teolog skotského nebo anglického původu, který se stal kanovníkem u Sv. Viktora v Paříži. Byl spolu s Hugonem de Sancto Victore (svým učitelem) nejvýznamnějším reprezentantem této školy. Patrně ještě před Hugonovou smrtí (1141) byl zvolen převorem a tuto funkci zastával až do své smrti. Jeho význam tkví v teologické produkci, která je ovšem orientovaná výrazně filozoficky. Jeho *Liber excerptionum* je vlastně výtahem z Hugonova *Didascalica*: je to úvod do studia Bible, jde o způsob, jak je možno při studiu Bible užít septem artes liberales. Hugonovo učení ho ovlivňovalo i v dalších dílech. Napsal řadu teologických traktátů, které většinou mají formu listu adresovaného různým osobnostem. Je v nich vidět, jak dobře se autor orientoval v tehdejších teologických sporech, je zde zjevný vliv Petra Abaelarda nebo Petra Lombarda. Nejosobnější a nejslavnější i nejvýznamnější Richardovo dílo je *De Trinitate*. Dále napsal komentář k Písni Písni, k Žalmům, k Ezechielovi a k Apokalypse: Richard zde sice postupuje podle tradičních metod alegorického výkladu, tj. vykládá každé jednotlivé slovo, dostává se však skrze ně k vášnivému detailnímu zkoumání psychologie mystické kontemplanace. Může se tedy říci, že Richardův význam spočívá v jeho duchovním díle, v jeho spiritualitě, jejíž vliv zasáhl po dlouhé věky většinu teologických škol. Jeho nauka je založena na antropologii – nejzřetelnější je to ve spise *De statu* (nebo také *de eruditione interioris hominis* a ve dvou traktátech, nazvaných *Beniamin minor* a *Beniamin maior*. Ty popisují vzestup duše k vyššímu poznání mysteria kontemplanací až k extázi. V tomto vzestupu poukazuje na nejdůležitější roli lásky – té pak Richard věnoval obdivuhodný traktát *De quattuor gradibus violentae caritatis*.

Beniamin minor je volnou exegezí Jáкова, jeho dvou žen a synů (Gn 29,16–30,24; 35,16–20). Richarda historické pozadí příběhu nezajímá. Jeho alegorie vykládá Leu a Ráchel jako Jákovovy afektivitu a rozum, které mu zplodily syny znázorňující různé vlastnosti jako strach, naději, lásku apod. Jedná se stále o totéž schéma: autor vysvětluje nějakou pravdu víry (alegorie) nebo pravdu duchovního či morálního života (tropologie) a tento duchovní (tj. alegorický či tropologický) význam je hlavním smyslem traktátu. Autor využívá biblického textu jen jako základu pro výklad, často bez ohledu na jeho původní, historický význam.

Totéž můžeme říci o díle *Beniamin maior*, které je volnou exegezí archy úmluvy (Ex 37,1–9). Stavba archy popsaná v těchto verších Exodu je pro Richarda obrazem postupu člověka na duchovní cestě. Jako byla archa nejprve vyrobena ze dřeva, poté pozlacena, opatřena korunou, slitovnicí a cheruby, stejně tak prochází člověk pěti stádiím duchovního života.

Petrus Venerabilis (?1094-1156)

byl poslední velký opat clunijského kláštera. Byl otevřen všem problémům křesťanství a usiloval o obrácení Židů a muslimů – proto dal přeložit Korán do latiny. Autorem této vůbec první latinské parafráze Koránu byl Robert z Kettonu. Jeho spolupracovníky byli Petrus Toletanus (tj. Petrus Alphonsi) a Heřman z Korutan. Práci dokončili v roce 1143. Nechtěl proti muslimům bojovat zbraněmi, ale slovem. Jinak jsou důležité jeho listy, které svědčí o tom, že byl významnou politickou osobností své doby. Napsal slavný útěšný list Heloise, byl přítelem Petra Abaelarda, kterému poskytl útočiště po jeho odsouzení. Napsal mnoho teologických traktátů a kázání. Psal také verše.

Petr z Blois, Petrus Blaesensis (1130/35-1211/1212)

byl stejně jako Petrus Venerabilis francouzský teolog a básník, významný politik své doby. Byl velice dobře vzdělaný v antické literatuře a jeho studia celkově byla dost bohatá: studoval v Tours, Paříži, Chartres, v Boloni (práva) a potom znovu v Paříži (filozofii). Velký význam mají hlavně jeho dopisy (234), z nichž on sám uspořádal sbírku, která se ve středověku často opisovala. Jeho básně jsou poměrně hodnotné, některé z nich jsou součástí sbírky *Carmina Burana*.

Konrád z Hirsau, Conradus Hirsaugiensis (cca 1074-cca 1140)

studoval a potom působil jako učitel v klášteře Hirsau. Psal básně i prózu. Z jeho básní se ale dost ztratilo. Jeho nejznámějším dílem je literárně-historické pojednání *Dialogus super auctores sive Didascalion*, systematicky tu zpracovává 21 školních autorů (Donatus, Disticha Catonis, ezopské bajky, Avianus = materiál pro lehčí četbu; pro náročnější čtenáře potom uvádí římské básníky). Podává řadu literárně historických úvah o jednotlivých autorech. Sleduje je z pedagogického hlediska a řadí podle stupně obtížnosti. Ovidia ovšem (i přes jeho velikou oblibu právě v této době) zavrhoval, resp. milostnou poezii vůbec. Četba antické literatury je podle něho důležitá pro duševní rozvoj a má ryze praktický cíl. Tento přístup je pro středověké renesance typický – antická literatura jako celek není uznávána pro své myšlenkové bohatství a své poselství (*humanitas*), je důležitá pro didaktické účely – pro

zvládnutí latinského jazyka. Uznávány jsou spíše jednotlivé myšlenky antických autorů, které se tradovaly v rámci florilegií, nikoli jejich celkový odkaz.

Gratianus († cca 1150)

je nazýván otcem kanonistiky. Působil jako učitel práva na boloňské univerzitě. Vytvořil slavnou sbírku kanonického práva *Concordia discordantium canonum* neboli *Decretum Gratiani*. Je to soukromá práce, která nevznikla z pověření papeže a nikdy nenabyla úředního charakteru. Vedle církevně-právních předpisů obsahuje také předpisy morální a dogmatické, citáty z církevních spisovatelů apod. Pro středověk to byla velice důležitá sbírka výroků církevních otců, často se z ní citovalo. K nám se Dekret dostal velice brzy, koupil ho v Bologni Vincentius roku 1159, když zde byl s Vladislavem na tažení k Milánu. Jeho dílo bylo hojně glosováno a stalo se s dalšími pozdějšími sbírkami součástí *Corpus iuris canonici*.

51.

Hugo a Sancto Victore, *De tribus diebus*

Cap. 1.

Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur. Tria sunt invisibilia Dei, potentia, sapientia, benignitas. Ab his tribus procedunt omnia, in his tribus consistunt omnia, et per haec tria reguntur omnia. Potentia creat, sapientia gubernat, benignitas conservat. Quae tamen tria sicut in Deo ineffabiliter unum sunt, ita in operatione omnino separari non possunt. Potentia per benignitatem sapienter creat. Sapientia per potentiam benigne gubernat. Benignitas per sapientiam potenter conservat. Potentiam manifestat creaturarum immensitas, sapientiam decor, benignitatem utilitas.

Immensitas creaturarum in multitudine et magnitudine. Multitudo in similibus, in diversis, in permistis. Magnitudo in mole et spatio. Moles in massa et pondere. Spatium est in longo, et lato, et profundo, et alto.

Decor creaturarum est in situ, et motu, et specie, et qualitate. Situs est in compositione et ordine. Ordo est in loco, et tempore, et proprietate. Motus est quadripertitus, localis, naturalis, animalis, rationalis. Localis est ante et retro: dextrorsum et sinistrorsum, sursum, et deorsum, et circum. Naturalis est in cremento, et decremento. Animalis est in sensibus et appetitibus. Rationalis est in factis et consiliis. Species est forma visibilis, quae oculo discernitur, sicut colores, et figurae corporum. Qualitas est proprietas interior, quae caeteris sensibus percipitur, ut melos in sono auditu aurium, dulcor in sapore gustu faucium, fragrantia in odore olfactu narium, lenitas in corpore tactu manuum.

Utilitas creaturarum constat in grato, et apto, et commodo, et necessario. Gratum est quod placet, aptum quod convenit, commodum quod prodest, necessarium sine quo quid esse non potest...

Edice: De tribus diebus (O třech dnech). Ed. Lenka Karfíková, Praha 1997.

52.

Hugo a Sancto Victore, *Didascalicon*

Lib. 2, Caput XX. Divisio mechanicae in septem.

Mechanica septem scientias continet: lanificium, armaturam, navigationem, agriculturam, venationem, medicinam, theatricam. ex quibus tres ad extrinsecus vestimentum naturae pertinent, quo se ipsa natura ab incommodis protegit, quattuor ad intrinsecus, quo se alendo et fovendo nutrit, ad similitudinem quidem trivii et quadrivii, quia trivium de vocibus quae extrinsecus sunt et quadrivium de intellectibus qui intrinsecus concepti sunt pertractat. hae sunt septem ancillae quas Mercurius a Philologia in dotem accepit, quia nimirum eloquentiae, cui iuncta fuerit sapientia, omnis humana actio servit, sicut Tullius in libro rhetoricorum de studio eloquentiae dicit: Hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita iucunda fiat. nam hinc ad rem publicam plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium praesto est sapientia. hinc ad eos qui ipsam adepti sunt, laus, honos, dignitas, confluit. hinc amicis quoque eorum certissimum et tutissimum praesidium est. hae mechanicae appellantur, id est, adulterinae, quia de opere artificis agunt, quod a natura formam mutuatur. sicut aliae septem liberales appellatae sunt, vel quia liberos, id est, expeditos et exercitatos animos requirunt, quia

subtiliter de rerum causis disputant, vel quia liberi tantum antiquitus, id est, nobiles, in eis studere consueverant, plebei vero et ignobilium filii in mechanicis propter peritiam operandi. in quo magna priscorum apparet diligentia, qui nihil intentatum linquere voluerunt, sed omnia sub certis regulis et praeceptis stringere. mechanica est scientia ad quam fabricam omnium rerum concurrere dicunt.

Lib. 2, Caput XXVI. Sexta: medicina.

Medicina dividitur in duas partes, occasiones et operationes. occasiones sex sunt: aer, motus et quies, inanitio et repletio, cibus et potus, somnus et vigiliae, et accidentia animae. quae ideo occasiones esse dicuntur, quia faciunt et conservant sanitatem, si temperata fuerint; si intemperata fuerint, infirmitatem. accidentia animae ideo dicuntur occasio sanitatis vel infirmitatis, quia aliquando vel commovent calorem impetuose, ut ira, vel leniter, ut delectationes, vel attrahunt et celant aut impetuose, ut terror et timor, aut leniter, ut angustia. et sunt quae commovent naturalem virtutem intus et extra, ut est tristitia. omnis operatio medicinae aut intus fit aut extra: intus, ut ea quae ore, naribus, auribus sive ano intromittuntur, ut potiones, vomitationes, pulveres etc., quae bibendo, vel masticando, vel attrahendo sumuntur; foris, ut epitimata, cataplasmata, emplastra, chirurgia, quae duplex est: in carne, ut incidere, suere, urere; in osse, ut solidare et iuncturae reddere. nec moveat quemquam quod cibus et potum inter attributa medicinae annumero, quae superius venationi attribui, quia secundum diversos respectus hoc factum est. vinum namque in botro agriculturae est, in peno, celararii, in gustu, medici. similiter ciborum apparatus ad pistrinum, macellum, coquinam pertinet; virtus saporis, ad medicinam.

Edice: Didascalion, ed. Ch. H. Buttimer, Washington 1939, Studies in Medieval and Renaissance Latin X